

СВОЄРІДНІСТЬ ПОЗИЦІЙ УКРАЇНСЬКИХ НЕОКЛАСИКІВ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРНИХ ОРІЄНТИРІВ СХІД – ЗАХІД

LUDMIŁA SIRYK

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ON THE IDIOSYNCRATIC NATURE OF UKRAINIAN NEOCLASSICISTS IN THE CONTEXT OF THE EAST-WEST CULTURAL ORIENTATION. The paper investigates the idiosyncratic nature of Ukrainian neoclassicists in connection with the issue of the 1920s cultural orientation between the East and the West. Based on the scholarly-polemic articles and poem compositions (original and translations), neoclassical literature concepts, as well as the gist and peculiarity of their pro-European stance was determined. It is revealed that the theoretical bases for conceptual frameworks expressed by those experts amount to the Europeanism, Europeanization and Europe concepts as a cultural and axiological category. Hellenic aesthetic criteria which neoclassicists are ruled by in the evaluation of art and socio-political occurrences, cause their universal stands between the East and the West. Their concept anticipates the realization of traditionalism, cultural syncretism and aesthetical maximalism. As a result, the statement about the value of each and every national' culture and about the constructive role of the principle of diversity in unity becomes evident. Their concept foresees the use of spiritual and intellectual achievements of both parts of Europe, in condition of the primary role of aesthetic criteria. The position of neoclassicists of the Ukrainian borderlands can be evaluated as an attempt to unify East and West on the basis of the universal axiology of European cultural tradition, and to break the opposition in between.

Keywords: Ukraine and Europe, East – West, Ukrainian neoclassicists, issue of cultural benchmarks, literature concept, Europeanism, Europeanisation

Перед українським письменством на початку двадцятих років минулого століття стояла дилема: *Схід (Росія) чи Захід (Європа)*. Вона була центральною проблемою під час літературної дискусії 1925–1928рр. (Ivashko 1990: 18–27; Luckyj 2000), оскільки в цій ситуації стикалися протилежні ідеології (матеріалістична й ідеалістична) та ворожі політичні системи (комуністична й капіталістична). Таким чином, вибір культурних орієнтирів українським письменством між Сходом і Заходом був також вибором політичним.

До речі, ця проблема й досі є актуальною в українській культурі, історіософській та суспільно-політичній думці (Peleshenko 1998; Shevchenko 2001) – імперія розпалася, а проблеми залишилися. Питання української ідентичності розглядається, зокрема, з точки зору європейських інтелектуалів щодо співучасті Сходу і Заходу в ідеології тоталітаризмів ХХ ст. (Hnatuk 2003). Брак вирішення культурних орієнтируваних негативно відбувається не тільки на якості та ідентичності української літератури зокрема, а й загалом на статусі української культури в міжнародному вимірі. Слід зазначити, що в сувореній Україні триває війна не лише в значенні *sensu stricto* (на Сході України, внаслідок триваючої донині російської збройної агресії 2014 року проти України), а війна культурна, яка, певна річ, має політичне підґрунтя. Так, в Україні від початку набуття нею суверенітету не припиняється війна проти української культури, організована силами, які не можуть погодитися з фактом розпаду радянської імперії. Тимчасом українська національна культура (в т.ч. література) і наука мають право на своє існування, на свій вільний розвиток, на свій вибір між європейським Сходом і Заходом – словом, мають право на незалежність від утилітарних аспірацій політиків.

У двадцятих роках ХХ ст. проєвропейську й одночасно своєрідну позицію зафіксовали, а також стали на захист прав національної культури і прав митця українські неокласики – літературне угруповання науковців, поетів та перекладачів. Це угруповання було неформальним. Його члени публічно не оголосили свого статуту, але їх єднали погляди на літературу: на її культурні орієнтири і естетико-світоглядні пріоритети, на способи розвитку і вдосконалення художнього рівня. Ядро цього угруповання становили Микола Зеров (1890–1937), Павло Філіпович (1891–1937), Михайло Драй-Хмара (1889–1939), Максим Рильський (1895–1964), Юрій Клен (справ. Освальд Бурггардт, 1891–1947), котрі увійшли в історію як гроно *п'ятірне нездоланіх співців*. Вони були вихованцями класичних гімназій і Київського університету Святого Володимира, а згодом професорами вищих навчальних закладів Києва. З огляду на місце діяльності, в українському літературознавстві за ними закріпилася назва *київські неокласики*. У зв'язку зі згаданою проблемою культурних орієнтируваних українського письменства, вони аргументовано виявили оксиденталізм, базований на ідеях гуманізму, демократизму, Просвітництва і *grand art*, тобто високого мистецтва. В ситуації щойно згаданого періоду неокласики уникали полемік та політизації своєї позиції, цілеспрямовано відсторонювались від політичних партій та літературних організацій як представників певної ідеології. Незважаючи на це, вони своєю мистецько-громадянською позицією протистояли антінародним і антигуманним тенденціям політики радянського уряду. Їхня думка і мистецька творчість була новаторською в період

культурного ренесансу двадцятих років і – попри тоталітаризм радянської влади – мала радикальний вплив на подальший розвиток великої української літератури ХХ ст. і на її інтеграцію з європейською класикою.

З перспективи часу намагаємось відповісти на низку запитань. У чому полягає особливість та цінність їхньої позиції між двома культурними орієнтирами? Що саме як зразок для наслідування неокласики вбачали в літературі своїх сусідів? Позицію вчених в умовах порубіжжя (України) можна розцінювати як спробу єднати Схід і Захід та руйнувати опозицію. Цю тезу автор спробує довести, спираючись на їхні погляди, які сформульовані в наукових працях або які прочитуються через призму художньої творчості неокласиків.

Позиція київських неокласиків щодо вибору культурних орієнтирів і їхня концепція української літератури ґрунтуються на своєрідному трактуванні понять *Європа, європейм і європеїзація*.

Поняття *Європа* неокласики трактували як символ поважної культурної традиції (Zerov 1990a: 575), а також як школу навчання і творчості. Це висвітлено у статті Миколи Зерова *Наші літературознавці і полемісти* (1926) (Zerov 2003a: 521–549) і в його трактаті *Ad fontes* (1926) (Zerov 1990b: 568–588), який складається з трьох полемічних статей: *Європа – Просвіта – Освіта – Лікнеп*, *Євразійський ренесанс і пошехонські сосни*, *Зміцнена позиція*. У світлі міркувань літературознавця, *Європа* – це також психологічна категорія з її класичним типом людини-громадянина, тобто з вільним, творчим і відновлювальним духом, внутрішньою непригніченістю, життєрадісністю, оптимізмом і силою волі¹. Вченому йдеться *не про ідейну „рокоходію“*, *а про зміцнення елементів греко-римського світовідчуття [...] пристосування його до сучасного світосприйняття* (Zerov 2003a: 525–526). Таке розуміння зумовлювало орієнтацію на культуру античності, яка віками була моделлюючою системою естетичних смаків і прикладом моральної поведінки. Таким чином, у досліджуваній концепції поняття *Європа* є умовним, являється в першу чергу категорією культурною і аксіологічною.

1 Варто пригадати твердження Івана Мірчука – діаспорного українського філософа та історика культури ХХ ст.: *На думку значної кількості істориків, головну роль в цьому спорі між Заходом і Сходом відіграє різниця між східно-гелленістичним і західно-римським культурним типом, які виявляють у своїй внутрішній структурі цілком відмінні якості. У психіці орієнタルного типу бачимо перевагу ірраціональних, почуттєвих елементів над розумом і волею, у західному типі переважає інтелект і воля над почуваннями людини. [...] Розуміється, що обидва представлені тут типи існують у такому вигляді тільки в теорії, – в справжній дійсності ми не знайдемо їх майже ніколи* (Mirchuk 1994: 275).

У спробі відповіді на запитання про самовизначення українських неокласиків у складній ситуації першої декади радянської влади необхідно брати до уваги універсальний контекст їхніх концептуальних поглядів на європейзацію української літератури. Наприклад, Зеров, маючи на увазі Захід як категорію освітню і культурну, закликав:

[...] не уникаймо і старої Європи, і буржуазної, і навіть феодальної [...] не лякаймося її психохологічної зарази [...] хто знає, може, пролетареві краще вже заразитися класовою окресленістю західноєвропейського буржуа, аніж млявістю російського *каючогося* дворянина. (Zerov 1990a: 577)

Ця смілива на той час думка літературознавця свідчить про те, що йому імпонує психологічний тип західного зразка з розвиненим почуттям особистості, суворим раціоналізмом, духом критицизму, культом дії та живої енергії. Ці риси протистоять східному типу з його флегматичністю й пасивністю, містичним спогляданням і фаталізмом, знеціненням людської волі та сентименталізмом. Тому, як вважає вчений, орієнтація на західний тип і освітньо-культурні здобутки Заходу допоможуть українцям відійти від сентименталізму і народництва, побороти в собі емоційність та комплекс національної меншовартості відносно росіян і народів Заходу. До речі, історія довела, що в реалізації завдань виграє західний психологічний тип європейця, організований і прагматичний.

Визначення *європейзму*, тобто другого поняття теоретичної основи літературної концепції, неокласики дали через багатогранний аналіз творчості Лесі Українки. Вони зосередились на естетико-світоглядному аспекті спадщини письменниці (Siryk 2013: 102–109). В цілому саме їй учені присвятили найбільше праць: монографію, статті, рецензії, які останнім часом видано в авторських зібраних виданнях (Rylsky 1985; Fylypovych 1991; Dray-Khmara 2002c; Zerov 2003c). Їх зібране видання може становити грубий том (напр., сама монографія Драй-Хмара *Леся Українка. Життя і творчість* нараховує 156 сторінок). Проте в цьому великому доробку неокласиків визначення поняття *європейзму* знаходимо лише в одній праці. Це спричинене тим, що митці уникали конфронтації, бо комуністична критика гостро атакувала проєвропейські тенденції в українській літературі. Визначення обговорюваного поняття сформулював у 1926 році Драй-Хмара, коротко і лаконічно:

Під європейзмом розуміємо ми, по-перше, прилучення себе в широкій мірі до європейської культури, по-друге, розглядання всяких справ національних в європейському масштабі [...] друге розуміння європейзму сходиться, власне, з космополітизмом. (Dray-Khmara 2002a: 54)

Як бачимо, у цьому поясненні враховано культурно-освітній і громадянський аспекти літературної діяльності, а також віддано першість національного з універсальним. У розумінні вченого *космополітизм* – це всесвітня правда, яка проповідє братерство всіх народів і не допускає, щоб один народ панував над іншими. (Dray-Khmara 2002a: 59). Натомість антиподом європейзму Драй-Хмара вважає відсталість від Заходу та вузький націоналізм (Dray-Khmara 2002a: 55).

Безперечно, представлене розуміння європейзму і Європи має конструктивний характер. З позиції такого розуміння неокласики намагалися пояснити ідею європеїзації літератури, тобто збагачення її науково-методологічними та мистецько-художніми засобами європейської літературної класики. Так, у статті *Євразійський ренесанс і пошевонські сосни* (1926) Зеров як теоретик визначив три основні завдання реалізації цієї ідеї, а саме:

Засвоєння величного досвіду всесвітнього письменства, тобто хороша літературна освіта письменника і вперта систематична робота коло перекладів. Вияснення нашої української традиції і переоцінка нашого літературного надбання. Мистецька вибагливість, підвищення технічних вимог до початкових письменників. (Zerov 1990a: 580)

Висвітлення понять *Європа, європейзм і європеїзація* в розумінні неокласиків дають підставу твердити, що вчені двояко трактують Схід і Захід. Їхня позиція зумовлена підходом до проблеми – політичним чи культурним. З одного боку вчені прагнуть використати мистецько-художні та культурно-освітні досягнення обох культурних орієнтирів Європи, а з іншого – засуджують утилітарно-прагматичну і тоталітарну політику її минулих і сучасних імперій. В культурологічному плані вони трактують Схід і Захід як одне ціле, об'єднане елементами європейської культурної традиції. Тут належить пригадати, що середземноморська традиція та культурно-освітні досягнення Нового часу, який розпочався в епоху Відродження, поширювались по всій Європі. Участь у цьому процесі брали також східні слов'яни. Тому цілком слушно київські неокласики спрямовують свої зусилля на засвоєння теоретичної думки і художніх зразків, випрацюваних на Сході й Заході Європи.

У вибудові культурної моделі неокласики спираються на досвід класичної літератури різних часів (від античності до сучасності) й активно використовують досягнення усіх східнослов'янських літератур. Неокласики ніколи не закликали відділятися муром від російської літератури (Polonska-Vasylenko 2003: 187). Вони творчо використовували досягнення її класики, а також заохочували українське письменство звертатися до її теоретичних і мистецьких зразків.

Позиція неокласиків відрізняє їх від окцидентально налаштованих українських літераторів ХХ ст., як лівих, наприклад, Миколи Хвильового (Khvylov 1993; Khvylov 1984) так і правих, наприклад, Євгена Маланюка (Malaniuk 1962; Malaniuk 1966) і Дмитра Донцова (Doncov 1929: 62–79), які проголошували гасло *До джерел!* і демонстрували проєвропейську позицію, але категорично відкидали російську літературу. Хвильовий, сповідуючи орієнтацію на Європу культурних цінностей, закликав дистанціюватися від російської культури (в т.ч. літератури). Свідченням цього є його памфлети (напр., *Про „сатану в бочці“ або про графоманів, спекулянтів та інших „просвітнян“* (Перший лист до літературної молоді), цикли памфлетів *Камо грядеши?, Думки проти течії, Апологети писаризму*) і публіцистичний трактат *Україна чи Малоросія*. В суспільно-політичній ситуації середини двадцятих років ХХ ст. його позиція була досить сміливою, але не завжди дипломатичною. Так, його гасло *Геть від Москви!* в контексті концепції розвитку української літератури опозиціонери відразу сприйняли як антирадянську пропаганду. Тому воно швидко набрало політичного виміру і обернулося лавиною оскаржень на адресу Хвильового і на його прихильників, зокрема неокласиків. На негативні наслідки цього гасла вказує сучасне літературознавство². Так само Донцов у статті *Росія чи Європа?* 1929 року писав:

Коли ми звернемося до літератури Окциденту, то якраз в ній знайдемо всі визначні риси європейзму [...] коли наше письменство хоче видужати і сповнити своє завдання, мусить вийти з наслідувань провінції, виплисти на ширшу воду, *ad fontes*, до джерел великої культури Окциденту. Лише в літературі Заходу знайдемо не *грустъ-тоску*, а велику радість життя. (Doncov 1929: 77–78)

Критик був категорично проти російської літератури, вбачаючи в ній негативний вплив на українську літературу і свідомість:

[...] але – читайте біографії та автобіографії наших авторів, і чи не зауважите ви, що найбільш оригінальними і здоровими з них були якраз ті, які – передираючись через російський намул, веслували *ад* фонтес західної культури: Шевченко, Коцюбинський, Зеров,

² Кинувши в ході цієї дискусії [літературної у 1925–1928 рр., – Л. С.] гасло „*Геть від Москви!*“ (у значенні – *геть від російської літературної традиції і – орієнтація української літератури на європейські форми творчості*), М. Хвильовий викликав на себе вогонь критики не лише літературних, а й ідеологічних опонентів; цей вогонь посилився був листом Сталіна до Кагановича, де була пряма вказівка боротися „з крайнощами Хвильового в рядах комуністів“. Відтоді в літературний побут міцно ввійшов термін „*хвильовизм*“, що в 40-80-х рр. ХХ ст. радянськими літературознавцями ототожнювався з „*фашизмом*“ (Nayenko 2008: 54).

Черемшина, Леся Українка, Рильський, Хвильовий... І вистане, з другої сторони, назвати ім'я Винниченка, щоб зрозуміти – як російська культура може вивалашити навіть великий талант. (Doncov 1929: 77)

На відміну від Донцова, Маланюка і Хвильового неокласики зайняли іншу позицію. Наприклад, Зеров уже в студентській рецензії *Дмитро Донцов. Модерне москово-фільство* (1913) піддав критиці позицію Донцова, закликаючи об'єктивно оцінювати культурні явища й досягнення не тільки Заходу, а й Сходу – з позиції не політика, а естета:

Автор воліє питання ставити руба і розв'язувати з єдиного маху. Він не зважає на те, що російський вплив є факт історично-необхідний, неминучий без всяких обмежень, він розрізняє, як щось протилежне, культуру латинського Заходу і грецького Сходу, не помічаючи, що цей поділ занадто застарілий і занадто штучний. (Zerov 2003b: 148)

Критик підтримує погляди Донцова щодо трагічної долі України як арени вічної боротьби між Сходом і Заходом, його орієнтацію на використання здобутків Окциденту та осуд беззастережного русофільства, зокрема, побожного відношення до російської культури і рабського її копіювання (Zerov 2003b: 147). Однак він не погоджується з твердженням про те, що східна й західна культури зовсім різні чи протилежні. За переконанням Зерова, вони виходять із одного джерела європейської культури й духовності, з нього черпають зразки і до нього повертаються своїми творами.

У свою чергу Драй-Хмара, підкреслюючи значення культурного Сходу та міжслов'янських зв'язків, у статті *Проблеми сучасної славістики* (З приводу статті Р. Якобсона „Über die heutigen Voraussetzungen der russischen Slavistik“) (1929) акцентує слов'янський вектор культурних орієнтирів України. Критик інформує про зацікавлення інших народів східнослов'янською літературою:

Ніколи ще польська література, вихована на західноєвропейських зразках, не була під таким сильним впливом Сходу, як тепер. [...] Те саме треба сказати про Чехію. Чехи, напр., щодо перекладу зі східнослов'янських мов стоять на другому місці. (Dray-Khmara 2002b: 299)

Необхідно зазначити, що у своїх міркуваннях неокласики мають на увазі передусім ту літературу, яка спирається на естетико-поетологічні основи класицизму (про це йтиметься далі). Через наукові дослідження та поетичну й перекладну творчість вони прагнули сформувати українсько-слов'янські контакти і водночас шукати відповідні

естетично-світоглядні, стилістичні та ідейні зразки для удосконалення і європеїзації української літератури. З цією метою дослідники зверталися до слов'янських літератур як Заходу (напр.: *Творчий шлях Казіміра Тетмаєра*, *Сербські народні приповідки* Драй-Хмари; Адам Міцкевич, *Христо Ботєв українською мовою*, *Над віршами Яна Неруди Рильського*), так і Сходу (напр.: *Коцюбинський і Чехов* М. Зерова, *Пушкін і Шевченко*, *Лермонтов та Янка Купала Рильського*). Критики віддавали перевагу естетичному критерію еллінського зразка. Саме цей критерій заважив на тому, щоб неокласики проводили чітку межу між об'єктивною цінністю російської літератури та проросійською політикою уряду СРСР чи Російської імперії.

Хоч неокласики зосереджувались на суто літературних і мистецьких питаннях, але водночас вони дуже обережно і виважено вказували на їх суспільно-політичний контекст. Останній, як відомо, був зумовлений проблемою культурних орієнтирів України та суперечностями між прагненнями українського письменства і утилітаризмом літературної політики радянського уряду. Крім того ідеологічний критерій виникав з факту антиномії *Схід – Захід* в культурному і політичному вимірах. Таким чином, неокласики не могли бути аполітичними. Зрештою, вже на зламі десятих-двадцятих років вони усвідомили, що комуністична ідеологія породжує фанатизм і тоталітаризм. Невдовзі самі стали жертвами радянської політики – Зерова і Филиповича розстріляно 1937 року в сталінському концтаборі на Соловках, а Драй-Хмара помер від виснаження у 1939 році в концтаборі на Колимі ГУЛАГ-у СРСР. Натомість Юрій Клен (німець за походженням), репатріювавшись (фактично втік 1931 року під приводом лікування) до Німеччини, почував себе на своїй етнічній батьківщині дуже погано і теж був утилітарно трактований фашистською владою. Після ІІ світової війни він планував виїхати з Європи до США. Згідно з німецькою дослідницею Юттою Ліндекугель, невдовзі по еміграції до Німеччини Юрій Клен швидко розчарувався в ідеології фашизму, що невдовзі довела практична її реалізація, спричинене фашизмом злочинство (Lindkugel 2003: 25). Він усвідомлював трагічний факт: хоч комуністичний Схід і фашистський Захід проголошували публічно різні гасла і пріоритети, але мали однакову варварську суть. Вони спричинили смерть майже мільярда людей (військових і мирних жителів) та знищення матеріальних і духовних надбань різних народів. Варварство імперій ХХ ст. обох частин Європи виклике в поетичній творчості неокласиків апокаліптичну візію, однак не щодо всього світу, а тільки щодо імперій (Юрій Клен, *Попіл імперії*). Проте Кленові реалізувати план виїзду до Америки перешкодила несподівана смерть у 1947 році. Цей трагічний факт викликає припущення, що хтось до смерті письменника причинився.

На цю тезу дозволяє спогад діаспорного українського письменника і науковця Ігоря Качуровського, котрий під час розмови зі мною в Мюнхені 2008 року³ пригадував останню зустріч з Юрієм Кленом. За твердженням Качуровського, він та кілька інших учасників літературної зустрічі провели Клена на вокзал, тоді той був у добрій формі та доброму настрої, радів зі спільніх творчих планів. Проте через кілька днів до них дійшла несподівана сумна звістка про смерть Клена з приводу запалення легень. Звичайно, бувають різні випадки. Проте, як відомо, радянські органи безпеки ліквідовували своїх ідеологічних ворогів а Юрій Клен ним був як автор антирадянських творів, де названо конкретні імена злочинців (*Попіл імперії, Дорога до сонця та ін.*). Formи ліквідації були різні – не тільки розстріли, а й побиття, отруєння чи тзв. *самогубства*. На підставі представлених спогадів та відомих способів дій органів радянської безпеки можна припускати, що Клен став жертвою цих органів.

Треба зазначити, що неокласики в наукових текстах уникали прямих висловлювань щодо політичного Сходу і Заходу – вдавалися до езопівської мови. Якщо якісь висловлювання і трапляються, то дуже короткі й обережні. У рецензії на збірку *Вітер з України* Зеров писав, що коректно діловий Захід підозріло дивиться на перебіг подій та наслідки соціалістичної революції в Україні (Zerov 1990c: 494).

Для конкретизації поглядів учених на суспільно-політичний Схід і Захід необхідно звернутися до їхньої поезії, де показано тоталітаризм радянської влади, який мав різні форми, зокрема голодомори, репресії, розстріли тощо. В поезії неокласиків піднято тему першого голодомору, що поширився в Україні у 1921–1923 роках. У написаних в 1922–1924 роках віршах Рильського *Вночі в нетопленій хатині, Мідь ударила в кімнату, Я не можу тебе забути, Як тінь, як пес, холодна самота, Вікна говорять, Посуха зображене жертви голодомору – діти та селянство, внутрішньому стану яких характерні страх, безсилия, розпач, жаль, передчуття смерті*. Проникливий психологізм притаманний поемі *Крізь бурю і сніг* (жовтень 1923): хоч добрий урожай щойно зібрано, але панує голод. Віршам Филиповича притаманна панорамність – зображення масштабності зла, яке домінує (*Гризи залізо, Коли затихнуть двері зі збірки Земля і вітер, Минула ніч, І десь надійшло настанку зі збірки Проспір*). Деякі назви творів викликають асоціацію смерті. Наприклад, у вірші *Тіні людей і камінь чітким свідченням цього є жахлива сцена (А серед вулиць купи, – / Всіх заведе одчай)*

3 У Мюнхені 12–14 квітня 2008 року я брала участь у Міжнародній Сесії *Україна в Німеччині – Німеччина в Україні*, організатором якої було Німецько-Українське Наукове Об'єднання імені Юрія Бойка-Блохина. Її учасником був також професор Ігор Качуровський – Л. С.

і антонімічний висновок (*Місто, прокляте Богом! / Кинув тебе і Чорт*). Отже, навіть кат пекла потойбічного світу не витримує пекла, яке створила на землі радянська влада. Атрибутом катастрофічної візії у творах неокласиків є негативно конотований мотив каменю. Він символізує ще інші наслідки дій радянської політики, зокрема: а) *серце камінне*, яке спричинило мільйони невинних жертв; б) серце, яке в нелюдських умовах життя деградує – кам'яні та втрачає відчуття краси і огиди; в) місто, подібне до тюрми (кам'яні будинки, дороги, мури).

Свої політичні погляди вчені висловлювали також за посередництвом художніх перекладів, тобто через філософію й ідейне спрямування творів інших авторів. Одним із прикладів цієї стратегії є вірш чеського поета Йозефа Гори (1891–1945) *Захід і Схід*, перекладений Драй-Хмарою у 1926 році (Dray-Khmara 1969: 245–247). У цьому творі показано не тільки ідеологічну конfrontацію цих двох частин Європи. Головним у ньому є переконливе твердження про розгубленість людини у їхній суспільно-політичній дійсності. Із почуттям розчарування, смутку та співчуття поет показує антигуманну суть як капіталістичного Заходу, на бульварах якого панує *Злочинство! Лихо! Торг!* так і – Сходу, який *утопії західні в життя втілив*, вносячи в життя людей розчарування, пригнічення і нові форми зла:

А Схід!
 Що ти з душею учинив,
 що світла сподівалась,
 і з тілом тим,
 що корчилось під канчуками?
 Суворий, молодий!
 Тобою всі серця палали,
 що прагнули в віках свободи!
 [...]
 О мрійнику світів,
 невже це ти на глинястій землі,
 без каменю,
 утопії західні
 в життя втілив. (Dray-Khmara 1969: 246)

Хоч аналізований твір – це переклад, однак він досконало відтворює суспільну ситуацію 20-х років. Хоч заклик *Вибираї!* – демократичний, але в реальній дійсності – надзвичайно важкий для здійсненні:

Між Заходом і Сходом,
Парижем і Москвою
є вольний і невольний край.
Скажи мені,
Куди ти звернеш з тugoю німою?
На схід?
На захід?
Вибирай! (Dray-Khmara 1969: 247)

Проблему вибору підкresлює образ *німої туги* і розгубленості. Жоден із політичних орієнтирів поета не задоволяє, оскільки кругом існує проблема неволі та здобуття свободи. За риторичним запитанням криється осуд кривавої революції, дволікість комуністичної ідеології та терор, спричинений реалізацією теорії комунізму в практиці. На адресу народу скеровано не лише осуд його політичної сліпоти, але й співчуття. Констатується, що створена Заходом утопічна теорія обертається для Сходу катастрофою.

Відкрито осудити фанатизм ідеологів комунізму і назвати конкретні особи, які привели до трагедії, мав змогу тільки Юрій Клен в еміграційній творчості, зокрема, в поемі *Дорога до сонця* та історіософсько-релігійній поемі-епопеї *Попіл імперій*. В останній він також осудив варварство фашизму. Таким чином, за конкретними назвами, символічними алюзіями, історіософськими роздумами на літературні теми, а також за іронією, скепсисом і неспокоєм приховується осуд тоталітаризму імперій Сходу і Заходу – імперій минулого (Риму, Російської імперії) і новітніх часів, зокрема Німецької імперії (Третій Рейх) і Радянського Союзу.

* * *

Отже, позиція українських неокласиків між двома орієнтирами неоднозначна – обумовлена антиномією двох частин Європи в культурологічному і політологічному аспектах. Схід і Захід в культурному аспекті неокласики трактують як одне ціле, об'єднане аксіологією європейської культурної традиції. Проте Схід і Захід в аспекті політичному вони оцінюють негативно, засуджуючи злочинну суть імперій цих частин Європи. Позицію неокласиків в умовах порубіжжя (України) можна розцінювати як спробу єднати Схід і Захід на основі універсальної аксіології європейської культурної традиції та руйнувати опозицію між ними.

Особливість позиції неокласиків між Сходом і Заходом як культурними категоріями полягає в творчій адаптації на ґрунті української національної культури

духовних та інтелектуальних здобутків обох частин Європи. Універсалістичну позицію митців зумовлює два основні чинники: 1) естетичний критерій еллінського зразка, яким літературознавці керуються в оцінці мистецьких і суспільних явищ; 2) реалізація ідеї єдності різноманітності та відстоювання об'єктивної цінності двох частин Європи як культурної та освітньої категорії. Завдяки цьому неокласики піднімаються над ідеологічними суперечностями й релігійними відмінностями греко-візантійського Сходу і латинського Заходу.

Теоретичну основу концептуальних поглядів неокласиків становлять поняття *європейзм*, *європеїзація* та *Європа* (*Європа* як категорія культурно-аксіологічна). Їхня концепція передбачає реалізацію традиціоналізму, культурного синкретизму, етичного максималізму, естетизму і універсалізму, який неокласики розуміють як толерантність до різних народів у культурно-релігійному вимірі. Згідно з їхньою концепцією, до Сходу зараховано російську й білоруську літературу, а до Заходу – античну, західноєвропейську і Центральної Європи. Керуючись згаданим вже естетичним критерієм, митці використовували культурно-освітні досягнення обох культурних орієнтирів, найкращі здобутки літературної класики різних народів Європи. Тому їхня проєвропейська (окциденталістична) концепція розвитку української літератури не передбачає так званого *західництва* в традиційному розумінні. Вона не є європоцентричною (якщо Захід розуміти як центр, головний осередок Старого континенту). Крім того їхня концепція літератури має позамистецький вимір, оскільки підкреслює право на автономічний статус і цінністьожної національної культури, порушує проблему ідентичності народу, а також етичної позиції, політичної свідомості та духовної свободи митця.

Позиція українських неокласиків свідчить про раціональний і об'єктивний підхід до завдань розвитку літератури та про незалежність цих митців і літературознавців від факторів, що виникають з антиномією Сходу і Заходу в політичній сфері. Їхня мистецько-громадянська позиція – переконливе свідчення спроби об'єктивного аналізу дійсності, подій історичного виміру. Це також спроба уґрунтувати співіснування народів на основі універсалізму та системи етичних цінностей європейської культурної традиції. В пошануванні цих факторів неокласики вбачали шанс на реалізацію ідей гуманізму і суспільної гармонії.

BIBLIOGRAFIA

Doncov 1929: Doncov, Dmytro. "Rosija chy Evropa? (Do literaturnoyi superechky)." *Literaturno-Naukovyy Vistnyk*, no 1 (1929), 62–79. [In Ukrainian: Донцов, Дмитро. „Росія чи Європа? (До літературної суперечки).” *Літературно-Науковий Вістник*, № 1 (1929), 62–79.]

Dray-Khmara 1969: Dray-Khmara, Mykhaylo. *Vybrane*. Kyiv: Radyanskyy pismennyk, 1969. [In Ukrainian: Драй-Хмара, Михайло. *Вибране*. Київ: Радянський письменник, 1969.]

Dray-Khmara 2002a: Dray-Khmara, Mykhaylo. „Lesia Ukrainka. Zhyttia i tvorchist.” In Dray-Khmara, Mykhaylo. *Literaturno-naukova spadshchyna*, 35–151. Kyiv: Naukova dumka, 2002. [In Ukrainian: Драй-Хмара, Михайло. „Леся Українка. Життя і творчість.” В: Драй-Хмара, Михайло. *Літературно-наукова спадщина*, 35–151. Київ: Наукова думка, 2002.]

Dray-Khmara 2002b: Dray-Khmara, Mykhaylo. „Problemy suchasnoyi slavistyky (Z pryvodu statti R. Yakobsona *Über die heutigen Voraussetzungen der russischen Slavistik*”. In Dray-Khmara, Mykhaylo. *Literaturno-naukova spadshchyna*, 298–301. Kyiv: Naukova dumka, 2002. [In Ukrainian: Драй-Хмара, Михайло. „Проблеми сучасної славістики (З приводу статті Р. Якобсона *Über die heutigen Voraussetzungen der russischen Slavistik*.” В: Драй-Хмара, Михайло. *Літературно-наукова спадщина*, 298–301. Київ: Наукова думка, 2002.]

Dray-Khmara 2002c: Dray-Khmara, Mykhaylo. *Literaturno-naukova spadshchyna*. Kyiv: Naukova dumka, 2002. [In Ukrainian: Драй-Хмара, Михайло. *Літературно-наукова спадщина*. Київ: Наукова думка, 2002.]

Fylypovych 1991: Z Ukr. Fylypovych, Pavlo. *Literaturno-krytychni statti*. Kyiv: Dnipro, 1991. [In Ukrainian: Филипович, Павло. *Літературно-критичні статті*. Київ: Дніпро, 1991.]

Hnatiuk 2003: Hnatiuk, Ola. *Farewell to the Empire. Ukrainian Discussions on Identity*. Lublin: UMCS Press, 2003. [In Polish: Hnatiuk, Ola. *Pożegnanie z imperium. Ukraińskie dyskusje o tożsamości*. Lublin: Wyd. UMCS, 2003.]

Ivashko 1990: Ivashko, Volodymyr. „Mykola Zerov i literaturna dyskusya (1925–1928).” *Slovo i Chas*, no 4 (1990), 17–28. [In Ukrainian: Івашко, Володимир. „Микола Зеров і літературна дискусія (1925–1928).” *Слово і час*, по 4 (1990), 17–28.]

Khvylovych 1984: Khvylovych, Mykola. *Tvory v piaty tomah*. Vol. 1. New York–Baltimore–Toronto: Smoloskyp, 1984. [In Ukrainian: М. Хвильовий. *Твори в п'яти томах*. Т. 1. Нью-Йорк–Балтімор – Торонто: Смолоскіп, 1984.]

Khvylovych 1993: Khvylovych, Mykola. *Ukraine or Malorussia? Pamphlets*. Kyiv: Smoloskyp, 1993. [In Ukrainian: Хвильовий, Микола. *Україна чи Малоросія? Памфлети*. Київ: Смолоскіп, 1993.]

Lindekugel 2003: Lindekugel, Jutta. *Vielfalt der Dichtarten im Werk von Oswald Burghardt (Juriij Klen)*. Kassel University Press 2003.

Luckyj 2000: Luckyj, Yuriy. *Literaturna Politika v Radyanskiy Ukraini 1917–1934*. Kyiv: Gelikon, 2000. [In Ukrainian: Луцький, Юрій. *Літературна політика в Радянській Україні 1917–1934*. Київ: Гелікон, 2000.]

Malaniuk 1962: Malaniuk, Yevhen. *Knyha sposterezhen. Statti pro literaturu.* Vol. 1. Toronto: Biblioteka Wydawnycwa „Homin Ukrainy”, 1962. [In Ukrainian: Маланюк, Євген. *Книга спостережень. Статті про літературу.* В двох томах, т. 1. Торонто: Бібліотека Видавництва „Гомін України”, 1962.]

Malaniuk 1966: Malaniuk, Yevhen. *Knyha sposterezhen. Statti pro literaturu.* Vol. 2. Toronto: Biblioteka Wydawnycwa „Homin Ukrainy”, 1966. [In Ukrainian: Маланюк, Євген. *Книга спостережень. Статті про літературу.* В двох томах, т. 2. Торонто: Бібліотека Видавництва „Гомін України”, 1966.]

Mirchuk 1994: Mirchuk, Ivan. *Istoriya ukrainskoi kultury.* Munich – Lviv: Ukrainsky Vilnyy Universitet, 1994. [In Ukrainian: Мірчук, Іван. *Історія української культури.* Мюнхен–Львів: Український вільний університет, 1994.]

Nayenko 2008: Nayenko, Mykhaylo. „*Miatezhny heniy literatury i zhertva komunistychnoho bozhevillia.*” *Vichyzna*, no 11–12 (2008), 39–48. [In Ukrainian: Наєнко, Михайло. „М'ятеежний геній літератури і жертва комуністичного божевілля.” *Вітчизна*, № 11–12 (2008), 39–48.]

Peleshenko 1998: Peleshenko, Yuriy. „*Shte do Temi: Skhid i Zakhid.*” *Slovo i Chas*, no 2 (1998), 81–86. [In Ukrainian: Пелешенко, Юрій. „Ще до теми: Схід і Захід.” *Слово і час*, № 2 (1998), 81–86.]

Polonska-Vasylenko 2003: Polonska-Vasylenko, Natalia. „*Kyiv M. Zerova i P. Fylypovycha.*” In Aheyeva, Vira, ed. *Kyivske neoklasycyzm, 175–194.* Kyiv: Fakt, 2003. [In Ukrainian: Полонська-Василенко, Наталія. „Київ часів М. Зерова і П. Філіповича.” В: Агеєва, Віра, упор. *Київські неокласики, 175–194.* Київ: Факт, 2003.]

Rylsky 1985: Rylsky, Maksym. *Zibrannia tvoriv u dvadciaty tomach.* Vol. 12. Kyiv: Naukova dumka, 1985. [In Ukrainian: Рильський, Максим. *Зібрання творів у двадцяти томах.* Т. 12. Київ: Наукова думка, 1985.]

Shevchenko 2001: Shevchenko, Igor. *Ukraina mizh Shodom i Zahodom. Narysy z istorii kultury do pochatku 18. stolittya.* Authorized translation from English by Mariya Gablevich. Lviv: Institute of Church History of Lviv Theological Academy: 2001. [In Ukrainian: Шевченко, Ігор. *Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII століття.* Авторизований переклад з англійської Марії Габлевич. Під редакцією Андрія Ясіновського. Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001.]

Siryk 2013: Siryk, Ludmila. *Prahnennia Europey. Tworchist kyivskych neoklasykiv.* Lublin: UMCS Press, 2013. [In Ukrainian: Сірик, Людмила. *Прагнення Європи. Творчість київських неокласиків.* Люблін: Wyd. UMCS, 2013.]

Zerov 1990a: Zerov, Mykola. „*Eurazijsky renesans i poshekholniki sosny.*” In Zerov, Mykola. *Twory v dvoх tomah.* Vol. 2, 573–581. Kyiv: Dnipro 1990. [In Ukrainian: Зеров, Микола. „Євразійський ренесанс і пошехонські сосни.” В: Зеров, Микола. *Твори в двох томах.* Т. 2, 573–581. Київ: Дніпро, 1990.]

Zerov 1990b: Zerov, Mykola. „*Ad fontes.*” In Zerov, Mykola. *Twory v dvoх tomah.* Vol. 2, 568–588. Kyiv: Dnipro, 1990. [In Ukrainian: Зеров, Микола. „Ad fontes.” В: Зеров, Микола. *Твори в двох томах.* Т. 2, 568–588. Київ: Дніпро, 1990.]

Zerov 1990c: Zerov, Mykola. „*Viter z Ukrayiny (Tretia knyzhka Tychyny).*” In Zerov, Mykola. *Twory v dvoх tomah.* Vol. 2, 492–505. Kyiv: Dnipro, 1990. [In Ukrainian: Зеров, Микола. „Вітер з України

(Третя книжка Тичини)." В: Зеров, Микола. *Твори в двох томах.* Т. 2, 492–505. Київ: Дніпро, 1990.]

Zerov 2003a: Zerov, Mykola. „Nashi literaturoznavci i polemisty.” In Zerov, Mykola. *Ukrajinske pysmenstvo*, 521–549. Kyiv: Osnovy, 2003. [In Ukrainian: Зеров, Микола. „Наші літературознавці і полемісти.” В: Зеров, Микола. *Українське письменство*, 521–549. Київ: Основи, 2003.]

Zerov 2003b: Zerov, Mykola. „Dmytro Doncov. Moderne moskوفільство.” In Zerov, Mykola. *Ukrajinske pysmenstvo*, 147–149. Kyiv: Osnovy, 2003. [In Ukrainian: Зеров, Микола. „Дмитро Донцов. Модерне московофільство.” В: Зеров, Микола. *Українське письменство*, 147–149. Київ: Основи, 2003.]

Zerov 2003c: Zerov, Mykola. *Ukrajinske pysmenstvo*. Kyiv: Osnovy, 2003. [In Ukrainian: Зеров, Микола. *Українське письменство*. Київ: Основи, 2003.]